

Stratejik Otonomilerin Kanaviçesi

- Fatih Ceylan

Stratejik Otonomi Muamması

Kasım 2024'te ABD'de yapılacak Başkanlık seçimlerinde Trump'ın işbaşına gelmesi olasılığı başta Avrupa olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerin stratejik otonomi arayışlarının yeniden gündeme gelmesini tetikledi. Büyük güçler arasındaki jeostratejik ve jeopolitik rekabetin tavan yapmaya evrilmesiyle birlikte stratejik otonominin tanım ve sınırları üzerindeki tartışmalar alevlendi. Üç büyük küresel güç (ABD, Çin ve Rusya) arasındaki rekabet sonucunda Hindistan, Brezilya, Türkiye, Güney Afrika gibi alt-küresel aktörlerin ve oluşumların ulusal ve kurumsal çıkarlarını yeniden tanımlamaya ve dünya sahnesinde yeni roller

üstlenmeye soyundukları gözlemlendi. Ortaya, kendisine çeşitli nitelikler ve özellikler atfedilen bir “stratejik otonomiler kanaviçesi” çıktı.

AB ve Stratejik Otonomi

Manidâr gözükse de, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle güvenlik alanındaki stratejik otonomi kavramının gelişimine AB beşiklik yaptı. 1992’de imzalanan [Maastricht Antlaşmasıyla](#) güvenlik ve savunma politikasının siyaset ve ekonominin yanı sıra AB’nin üçüncü sütunu olarak ilân edilmesi sonrasında 1970’li yıllardan itibaren NATO bünyesinde geliştirilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin ilerleyen dönemde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına (Siyasasına) dönüşmesiyle AB’nin güvenliği de kapsayacak şekilde stratejik otonomi arayışı hız kazanmaya başladı.

1999’da Vaşington’da yapılan [NATO Zirvesi](#)’nde AB’nin güvenlik alanındaki stratejik otonomisinin sınırları çizildi. Bu sınırların parametreleri [Berlin + paketinin](#) kabulüyle belirlendi. Bu paket, AB tarafından üstlenilebilecek askeri operasyonlarda hangi koşullarda NATO’nun askeri imkân ve kabiliyetlerinden yararlanılabileceğini ortaya koydu. Buradaki amaç, AB güvenlik ve savunmasının geliştirilmesinde NATO’dan ayrılmayan, diğer bir anlatımla, “ayrılabilir ancak ayrı olmayan” bir çerçevede AB güvenlik ve savunmasının önünü açan bir sürecin başlatılmasıydı. Sürecin devamında [AB ilk stratejik konseptini](#) 2003 yılında açıkladı. Bunu, İngiltere’nin AB’den ayrılma sürecinin (Brexit) başladığı yıl olan 2016’da ilân edilen [Küresel Strateji belgesi](#) ve Rusya’nın Ukrayna’da Şubat 2022’de başlattığı savaşın hemen akabinde Mart 2022’de açıklanan [AB Stratejik Pusulası](#) takip etti.

ABD’de Trump’ın iktidara gelmesi ve hem NATO’ya hem AB’ye karşı sarsıcı bir tutum sergilemesi, 2017’de zamanın Almanya Şansölyesi Merkel’in “[Avrupa’nın kendi kaderini kendi ellerine alması gerektiği](#)” yolundaki söylemi gündeme getirmesiyle sonuçlandı. Bu söylemin devamı, ABD’nin başta Ortadoğu olmak üzere tek yanlı tasarruflara gitmesi ve odağını Asya-Pasifik bölgesine kaydırması sonrasında Ekim 2019’da Fransa Cumhurbaşkanı Macron’dan geldi. Macron’a

göre o yıl NATO'nun "[beyin ölümü](#)" gerçekleşmişti.

Macron'un bu ergen çıkışının arka planında Trump yönetiminin tek taraflı bir tasarrufla Suriye'de konuşlu kuvvetlerinin büyük bir bölümünü çekmesine ve Türkiye'nin Suriye'de teröre karşı operasyonlar gerçekleştirmeden önce NATO'da danışmalarda bulunmamasına karşı duyulan tepki yatıyordu. Esasen bu yersiz tepki, Fransa'nın Avrupa-Atlantik bölgesinin dışındaki meselelerin NATO bünyesindeki danışmalara konu yapılmaması yolundaki tutumuyla çelişen bir durumdu. Her hâl ve kârda Macron'un, İttifakın beyin ölümüne uğradığı yönündeki savı Şubat 2022'de Ukrayna'da başlayan savaşla birlikte altüst oldu.

AB Komisyonu Başkan Vekili ve Yüksek Temsilci Borrell'in, [AB'nin güvenlik dahil genel hatlarıyla stratejik otonomisinin](#) genişletilmesine dair ifadeleri ile Komisyon Başkanı Von der Leyen'in 2019'da işbaşına gelir gelmez AB'yi (Komisyonu) "[Jeopolitik Birliğe](#)" dönüştürme hedefi Macron'un çıkışı öncesinde önemli bir altlık oluşturmakla birlikte an itibarıyla suya yazılan temenniler olarak kaldı. Bu gözlem, bir önceki AB Komisyon Başkanı Juncker'in "[AB Ordusu](#)" kurulması tasavvuru açısından da geçerli oldu. Küresel güvenlik ortamının mevcut hali karşısında AB'nin güvenlik ve savunma alanındaki tam teşekküllü stratejik otonomi arayışının gerçekleşmesi hayali bir başka bahara kaldı.

Rusya'nın Stratejik Otonomisi Nedir?

Soğuk Savaş ertesi dönemin başlangıcında Rusya'nın acil temel hedefi stratejik otonomisinin sınırlarını genişletmekten çok kendi bünyesindeki dirlik ve düzeni sağlamaktı. Bu amacı güderken Batı dünyasıyla olan ilişkilerini işbirliğine açık bir anlayışla geliştirmek ve özellikle ekonomik-ticarî alanda güvenli Batı pazarlarına erişim sağlamaktı. İlk on yıllık dönemde Rus Devlet Başkanı Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Kozyrev'in Avrupa ve ABD eksenini önceleyen yaklaşımlar sergiledikleri görüldü. Putin iktidarı devraldığında Avrupa-Atlantik ekseninde kırılmaya yol açacak bir tavır ortaya koymadı. Diğer yandan, Rusya'nın dış politikasında Avrasya boyutunu da gözetken, dolayısıyla her iki eksenini dengeleyen bir yolu

yeğledi. ABD'nin 2000'li yıllarla birlikte tek kutuplu bir dünya düzeni inşa etmeye yönelmesi üzerine Rusya'nın bir güç merkezi olarak kalmasını sağlamak üzere giderek artan ölçülerde revizyonist bir çizgiye kayd. Bu çizgi, 2008'de Gürcistan'da ve 2014 ile 2022'de Ukrayna'da saldırgan bir kulvara girdi. Bu bağlamda, Rusya stratejik otonomisinin kapsamını aktif diplomasisiyle değil, Ukrayna'nın yanı sıra Suriye ve Libya gibi diğer egemen devletlerin topraklarına güç yansıtmak ve bu ülkelerde güç kullanmak suretiyle tanımlamaya girişti. "Yakın çevresini" tehdit etmek veya askerî güç kullanmak marifetiyle nüfuz yayma tutumunu öne çıkardı.

Çin'in Genişleyen Stratejik Otonomisi

Dünya güvenlik sahnesi köklü değişimlere uğrarken Mao Zedong sonrası Çin'de işbaşına gelen liderlerin, fakirlik zincirini kırmak amacıyla ülkelerinin sosyo-ekonomik yapısını dönüştürmek, bu çerçevede Çin'i yükselen bir güce dönüştürmek hedefiyle hareket ettikleri görüldü. Çin, 2000'li yıllarla birlikte "[Barışçıl Yükseliş](#)" doktrinini benimsedi ve ABD'nin ön almasıyla birlikte Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmak suretiyle özellikle imâlat sektörünü güçlendirerek kendisini küresel ekonomiye eklemlenmekte başarı sağladı. Diğer yandan, yine aynı dönemde güvenlik ve savunmasını pekiştirmek üzere "[sivil-asker füzyonu](#)" stratejisine hayat verdi. Sadece Asya-Pasifik bölgesinde değil, ekonomik gücüyle ve Rusya gibi revizyonizme kaymadan küresel çapta kendine özgü bir stratejik otonomi alanı oluşturdu. 2013'te Xi Jinping'in işbaşına gelmesinden sonra Çin'i geleceğe taşımak ve 2049'da dünya lideri yapmak hedefi üzerine dayanan bir yolda ilerlemeye koyuldu.

Finiş Çizgisine Doğru Hindistan

Hint-Pasifik bölgesi ve ötesinde Çin'in karşı koyulması güç yükselişine paralel olarak dünyanın beşinci büyük ekonomisine sahip ve an itibarıyla nüfusu Çin'in önüne geçen Hindistan'ın yıldızının parlamaya başladığı gözlemlendi. Hindistan, artan ABD-Çin rekabetinden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmaya ve küresel siyasette kendisine önemli bir yer edinmeye yöneldi. Bu

bağlamda Hindistan, [Modi'nin etno-dini milliyetçiliğe dayalı sert politikalarının doğurduğu otoriter eğilimleri](#) dizginleyip, ülke içindeki kutuplaşmaları ve kuzeyi ile güneyi arasında açılan refah makasını dizginleyebildiği ölçüde küresel siyasetin ana güç merkezlerinden birini oluşturmaya ehil olduğunu sergilemeye başladı. Bir yandan bölgesinde gelecekte Çin'i dengeleyebilecek güce kavuşmaya, diğer yandan dünya siyasetinde daha ağırlıklı söz sahibi olmaya yöneldi.

Kavramın Evrilme Eğilimi

Küresel düzenin(sizliğin) büyük sarsıntılarla geleceğe aktığı yeni bir çağda her bir küresel aktör ve önde gelen bölgesel oyuncular ile bunların içinde buldukları kuruluş ve varlıkların, parametrelerini kendilerine göre tanımladıkları stratejik otonomi arayışlarının çoğu zaman çeliştiği veya çıkarlar gereği örtüştüğü oynak ve istikrarsız bir ortamın göbeğinde bulunduğumuz bir dönemden geçilmektedir.

Küresel siyaseti yönlendiren güçler, bir yandan aralarındaki rekabeti sürdürürken, diğer yandan mensup oldukları çeşitli kuruluşlar içinde biraraya gelip, geleceğin küresel sistemine dönük farklı işbirliği modelleri ortaya koyabilmektedirler. Bu gözlemi, birbirleri arasında geçişken çerçeveler barındıran, diğer bir anlatımla, aynı üyelerin farklı oluşumlar içinde yer aldıkları G7, G20 ve BRICS (+) gibi çok taraflı yapılarda gözlemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin tüm hatlarıyla çöktüğünü öne sürmek abartılı olur. Mevcut belirsiz ortamı, [geçişken yapılara sahip](#) bir temel üstünde jeopolitik/jeostratejik rekabete dayalı, dolayısıyla parçalı da olsa küreselleşmenin son bulduğu bir aşama olarak nitelemenin şimdilik yanıltıcı sonuçlara yol açacağını hatırd tutmakta yarar vardır. Bu bağlamda, ABD-AB ilişkilerine zamanında damgasını vuran “ayrılabilir, ancak ayrı olmayan” mottosu yeniden tanımlanmak üzere gündeme geldi. Örneğin, ABD-Çin ilişkilerinde ayrışmadan ([de-coupling](#)) değil, olası risk ve sınamaların asgarîye indirilmesinden ([de-risking](#)) söz edilmeye başlandı. Rusya'yla gelecekte ilişkilerin ne yöne seyredebileceği ise, bir yandan Ukrayna'daki savaşın nasıl ve ne zaman sonuçlanacağı, diğer yandan Rus yöneticilerin savaş ertesi dönemde ülkelerini nerede konumlandırmak isteyecekleri ve Batı dünyasının bu koşullarda Rusya'ya karşı nasıl bir tutum alacağı noktalarında düğümlendi.

Peki Türkiye Stratejik Otonomi Evriminin Neresinde?

Küresel sistemin jeopolitik/jeostratejik rekabetin hercümercine sürüklendiği bir ortamda, son on yılı esas alırsak, Türk yönetim çevreleri, adı açıkça konmasa da, ülkenin stratejik otonomisinin kapsamını genişletmek hedefiyle ülkenin güç bileşenlerini ve zamanında güven veren dış politika kalıplarını zorlayarak bir yandan Türkiye'yi bölgede yalnızlaştıran tercihlerde bulunmuşlar, diğer yandan, II. Dünya Savaşı ertesinden bu yana Batı dünyasıyla olan ilişkilerin siyasî ve hukukî yükümlülüklerini sarsan söylem ve tasarruflar içine girmişlerdir. Bu bağlamda, tüm sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemek adîl olmasa da, ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerde savruk ve özensiz bir dil ve yaklaşım sergilenmiş; dolayısıyla ABD-Avrupa dengesini de bozan bir tavır alınmıştır. Stratejik otonominin ilerletilmesinde içinde bulunduğumuz hassas ve istikrarsız coğrafyanın Suriye'deki kriz, Ukrayna'daki savaş ve en son Gazze'deki İsrail-Filistin çatışmasının sadece bölgemizi değil, küresel dengeleri değiştiren dinamikleri su yüzüne çıkarmasına paralel olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının önüne çıkacağı mukadder olan ağır fatura adeta görmezden gelinmiş; yapılan tercihlerin Türk dış ve güvenlik politikalarını derinden sarsacak sonuçları önceden özenle hesaplanmadığı izlenimini veren yollara sapılmıştır.

Yanlış hesabın maliyeti tüm çıplaklığıyla acı gerçeklik olarak ortaya çıkınca 2021 yılından itibaren ilk aşamada hasar kontrolü yapılmış, ikinci aşamada bozulan ilişkilerin tamir edilmesi yönünde adımlara yönelinmiş, bugün geldiğimiz aşamada ise Batı dünyasıyla ilişkileri rayına sokmak üzere yeni açılımları (ABD'den F16V uçakları satın almak, F35 projesine dönmenin yolunu aramak, Avrupa'dan Eurofighter muharip uçakları tedarik etmeye yönelmek ve Avrupa Gökyüzü Kalkanı projesine katılmak) hayata sokmak suretiyle stratejik otonominin yeniden ayarlanması yoluna gidilmiştir. Stratejik otonomi arayışının savunma boyutunda Türkiye'nin son yıllarda sergilediği performans hiç şüphesiz dikkate alınması gereken bir gelişmedir. Diğer yandan, önemi yadsınamayacak olmakla birlikte, stratejik otonominin sadece askerî-savunma boyutuna canlılık getirmek suretiyle sürdürülelemeyeceği de hayatın diğer bir gerçeğidir. Sonuç olarak ülkenin stratejik otonomisinin sınırları bağlamında tam başlangıç noktasına dönülmemiş bulunmakla birlikte, otonominin diğer ayakları (ekonomi, siyaset, diplomasi ve genel anlamda güvenlik gibi) hesaba katıldığında daha gerçekçi bir çizgi

yeğlenmek zorunda kalınmıştır.

Öngörülebilir gelecekte küresel sisteme hâkim rekabet ortamının sürmesini, hatta daha da keskinleşmesi beklenebilir. Bu bağlamda, daha fazla belirsizlik ve çatışmalara gebe bir ortama doğru yol aldığımız da öne sürülebilir. Dünya sisteminin, içinde parçalanma ve ayrışma dinamikleri de bulunan, öte yandan işbirliklerini tamamen dışarıda bırakmayan, “Küresel Güney”in de önemli bir rol oynayacağı, deyim yerindeyse, “rekabetçi küreselliğe” dayalı bir mecraya seyredebileceği söylenebilir. Bu derecede girift ve geçişken bir ortamda kendine yer arayan her küresel ve alt-küresel aktörün stratejik otonomisinin kapsam ve sınırlarını belirlerken kendi güç bileşenlerini ve bunlara dayalı nüfuz yayma eğilimini çok değişkenli ve çok hassas bir çizgide belirleyecekleri öngörülmelidir.

Fatih Ceylan, Büyükelçi (E.)

1957 Bursa doğumlu. 1979 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Dışişleri Bakanlığına girdi. Master Derecesini Rutgers(ABD)/Princeton Üniversitelerinden aldı. İslamabad Büyükelçiliği, Deventer Başkonsolosluğu ve NATO nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde, Brüksel Büyükelçiliğinde ve AB nezdindeki Türkiye misyonunda çalıştı. Düsseldorf'ta Başkonsolosluk, Sudan ve NATO nezdinde Büyükelçilik yaptı. Merkezdeki son görevi İkili Siyasi İlişkilerden Sorumlu Müsteşar Yardımcılığıydı. 2019 Şubat

ayında emekliye ayrıldı.

Bu yazıya atıf için: Fatih Ceylan, "Stratejik Otonomilerin Kanaviçesi", Çevrimiçi Yayın, 19 Mart 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/11/15/fc-10/>

Telif@*UIKPanorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.